

Halicz, Emanuel

"Das Reformministerium Stein : Akten zur Verfassungs und Verwaltungsgeschichte aus den Jahren 1807/08", T. 1, hrsg. von Heinrich Scheel, bearbeitet von Doris Schmidt, Berlin 1966 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 59/2, 331-332

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Das Reformministerium Stein. Akten zur Verfassungs und Verwaltungsgeschichte aus den Jahren 1807/08 t. I, herausgegeben von Heinrich Scheel, bearbeitet von Doris Schmidt, Akademie-Verlag Berlin 1966, s. 419.

Nakładem Akademii Nauk NRD ukazał się pierwszy tom wydawnictwa źródłowego poświęconego ministerstwu reform Steina. Stein powołany na kierownika rządu pruskiego 4 października 1807 zajmował to stanowisko do listopada 1808 r. Objął je w sytuacji niezmiernie trudnej i odpowiedzialnej po przegranej wojnie 1806—1807 r. i po zawarciu niekorzystnego dla Prus i poniżającego je traktatu tylicyckiego. Wojna 1806—1807 r. wykazała zacofanie i słabość społeczno-polityczną i militarną monarchii Fryderyka Wilhelma IV, która jakże łatwo uległa napoleońskiej Francji. Stein, który jak wiadomo nie był radykałem, ale człowiekiem rozsądnym o liberalnych poglądach i jak na stosunki pruskie odważnym, pragnął wyciągnąć odpowiednie wnioski z lat 1806—1807. Kierując się interesem państwa i chcąc zapobiec wstrząsom społecznym pragnął doprowadzić do reform w dziedzinie systemu społeczno-politycznego zmierzających do podniesienia stanu ekonomiki państwa. Dążył do reform polegających na uwolnieniu gospodarki chłopskiej od więzów feudalnych, z takim obliczeniem, aby wpłynąć na przyśpieszenie rozwoju kapitalistycznego przy jednoczesnym nieograniczaniu właścicieli w ich władaniu ziemią. Dążył też do nadania miastom samorządu i zwiększenia roli bogatego mieszczaństwa w sprawach ogólnopaństwowych. Wreszcie do usprawnienia organizacji rządowej przez wprowadzenie jednoosobowego kierownictwa ministerstwami zamiast królewskiej rady gabinetowej i kolegiálnego zarządu.

Reformy te zmierzały do rozluźnienia sztywnych ram monarchii absolutno-feudalnej i umożliwienia społeczeństwu rozszerzania zakresu poczynań na polu życia publicznego. Zamiast podziału państwa pruskiego na stany zamierzał wprowadzić zasady klasowe; zezwolił junkrom zajmować się handlem i rzemiosłem, a mieszczaństwu i chłopom umożliwić nabywanie ziemi. Zniósł dziedziczne poddaństwo chłopów poprzestając jednak na nadaniu im wolności osobistej, ale utrzymywał ograniczenia polegające m.in. na utrzymaniu przepisów o czeladzi i o wymiarze sprawiedliwości, i władzy policyjnej, którą nadal sprawować mieli obszarnicy.

Te postępowe, aczkolwiek połowiczne, reformy odegrały istotną rolę w procesie rozwoju państwa pruskiego. Z uwagi na ich znaczenie postanowiono w Akademii Nauk NRD przygotować obszerne trzypięciotomowe wydawnictwo źródłowe poświęcone reformom Steina. Prace przygotowawcze podjęto jeszcze w 1952 r. Wtedy też zrodził się zarys koncepcji. W roku 1966 ukazał się pierwszy tom źródeł, w przygotowaniu są dwa dalsze. Tom ten obejmuje okres od 4 października 1807 do 29 lutego 1808; 129 dokumentów ułożonych w porządku chronologicznym odnosi się do pierwszego etapu reformy Steina. Na czoło wysuwają się sprawy reformy w zakresie stosunków panujących na wsi oraz reorganizacji aparatu rządowego. Przewijają się też w źródłach problemy przyszłej reformy miejskiej. Niektóre dokumenty dotyczą stosunków prusko-francuskich, zwłaszcza stosunków z wysokim komisarzem Daru. Interesująca jest korespondencja Steina z czołowymi politykami pruskimi, m.in. z Hardenbergiem, Altensteinem, Schönem na tematy związane z reformą państwa oraz sytuacją ekonomiczną i militarną Prus w latach 1807/8. Poznajemy w ten sposób nie tylko poglądy Steina, ale i jego doradców i współpracowników na węzłowe problemy okresu. Pouczające są zwłaszcza uwagi Hardenberga (dokumenty nr 66, 83), Klewitza (nr 68, 77, 89), Auerswalda (nr 107), Altensteina (nr 108, 109, 120) oraz Schroettera (nr 117 i 118).

Szczególne znaczenie mają trzy dokumenty: edykt w sprawie chłopskiej z 29 października 1807 (nr 7), plan reorganizacji aparatu państwowego (nr 45, 78) i list Steina do Hardenberga z 8 lutego 1808 (nr 67), w którym to Stein informuje o intencjach, jakimi się kieruje. Podnosi Stein, że celem jego reformy jest zniszczenie tych przes-

kód, które stwarza biurokracja rozwojowi działalności ludzkiej. Należy — dodaje — przyzwyczaić naród do zarządzania jego własnymi sprawami, aby wreszcie wyszedł z okresu dzieciństwa, w którym rząd, oficjalny i zawsze zaniepokoiony, pragnie utrzymać ludzi. Przejście jednak ze starego do nowego porządku nie powinno odbywać się zanadto gwałtownie; należy ludzi przyzwyczaić do działania dobrowolnego, zanim powierzy się im przedyskutowanie wielkich spraw (s. 204).

Dokumenty zawarte w tomie zostały przygotowane starannie, niemal pedantycznie. Uwagi wydawcy dotyczą postaci zewnętrznej i brzmienia tekstu źródłowego. Informują o poprawkach, skreśleniach, błędach, uwagach marginesowych. Podają też kiedy, w jakim zbiorze dokument był przedrukowywany. Przepisy tekstowe uwzględniają różne warianty przedruków, prostują nieścisłości. Podstawą edycji są teksty oryginałów. Metoda zastosowana przez wydawców umożliwia śledzenie wszystkich etapów powstawania źródeł od konceptu do momentu, gdy nabrało ono charakteru oficjalnego. Wstęp merytoryczny opracował H. Scheel, edytorski D. Schmitt.

Emanuel Halicz

Hans Rosenberg, *Grosse Depression und Bismarckzeit. Wirtschaftsablauf, Gesellschaft und Politik im Mitteleuropa*, „Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin beim Friedrich-Meinecke-Institut der Freien Universität Berlin” t. XXIV, Berlin 1967, s. XII, 301.

H. Rosenberg działalność naukową rozpoczął w Niemczech (był docentem w Kolonii), od 1935 r. przebywa na emigracji początkowo w Anglii, później w Stanach Zjednoczonych, i obecnie jest profesorem kalifornijskiego uniwersytetu w Berkeley. Bardziej znane jego prace powstały jeszcze w latach trzydziestych, przy czym już wówczas zajmował się zarówno zagadnieniami politycznymi, jak gospodarczymi¹.

Od dawna także interesował się znaczeniem depresji lat 1873—1896. Zapowiedzią omawianej książki stał się artykuł ogłoszony niemal ćwierć wieku wcześniej². Badania te wyłoniły nowe zagadnienia, a rezultatem pracy nad nimi stała się książka, jak stwierdza autor, nieplanowana, a pomyślana jako eksperyment i zachęta dla dalszych studiów (s. VII). Sam autor nie ma chyba zamiaru ich kontynuować, gdyż obecnie zajął się zagadnieniem przemian stanowych w Rzeszy w XIV—XVI w.

Chronologicznie praca obejmuje lata od wybuchu ostrego kryzysu gospodarczego do zakończenia depresji gospodarczej (1873—1896). Terytorialnie autor wziął pod uwagę przede wszystkim Rzeszę Niemiecką i już w znacznie mniejszym stopniu przedlitawską część monarchii habsburskiej. Dla tych obszarów używa określenia *Deutschmitteleuropa*, w naszym pojęciu niezbyt precyzyjnego.

Wobec swojego charakteru praca oparta jest na literaturze i w pewnej mierze na współczesnej publicystyce. Nie uważamy za potrzebne zwracanie uwagi na pominięcia, gdyż nie było ani możliwe, ani potrzebne wykorzystywanie ogromnej masy źródeł, choćby tylko drukowanych, wiążących się z zagadnieniem. Nawet i wśród poruszanych zagadnień Rosenberg dokonał świadomej selekcji (s. VIII—IX), co już z natury rzeczy jest sprawą bardziej dyskusyjną.

Książka dzieli się na siedem rozdziałów. Pierwszy z nich ma w znacznej części charakter teoretyczno-metodologiczny, a poświęcony jest historii badań nad długimi

¹ Rudolf Haym und die Anfänge der klassischen Liberalismus, 1933; Die Weltwirtschaftskrisis 1857—1859, 1934; Die national-politische Publizistik Deutschlands, 1935.

² Political and Social Consequences of the Great Depression of 1873, 1896 in Central Europe, „Economic Historical Review”, 1943, w formie przerobionej pt. *Wirtschaftskonjunktur, Gesellschaft und Politik im Mitteleuropa, 1873—1890*, ogłoszone powtórnie w zbiorze *Moderne deutsche Sozialgeschichte*, pod red. H. U. Wehlera, 1966.